

"DESENTERRANT EL SILENCI"

Guia de visita

L'exposició "Desenterrant el silenci", que ara visitau a Maó, està feta per contar la història del mestre Antoni Benaiges i per recordar la necessitat de rescatar de l'oblit tantes històries enterrades en el silenci. La història de Benaiges ens permet descobrir la de Jaume Farré, mestre des Mercadal, de la mateixa escola pedagògica i, també, mort a la guerra.

Qui era Antoni Benaiges i Nogués

Antoni Benaiges va néixer a Mont-roig del Camp, l'any 1903. Era fill de Jaume Benaiges Just i de Teresa Nogués Sardà. Son pare tenia un estanc i una botigueta de fruits secs. Sa mare era Teresa Nogués Sardà, filla de Juliana Sardà Llaberia, germana d'aquell pedagog de renom, Agustí Sardà Llaberia. Duia l'ensenyament a la sang.

Antoni es va treure el títol de Magisteri el 1929; i els tres primers anys va treballar de mestre a diferents escoles de Madrid. El 1931, mentre feia de mestre al Grupo Escolar Carmen Rojo, de Madrid, es va afiliar a l'Agrupació Socialista. El 1932 torna a Catalunya, a Vilanova i la Geltrú, com a mestre interí de l'Escola Graduada, on comença a provar les tècniques Freinet. Comença a militar de manera destacada a la Federació Estatal de Treballadors de l'Ensenyança d'UGT, a Barcelona. El 1934 li és assignada la plaça en propietat a Bañuelos de Bureba, província de Burgos, una escola abandonada, sense materials. El poble, petit i perdut (el 2019 compta amb 40 habitants), no tenia electricitat, ni aigua corrent, ni telèfon, ni carretera. Es trobava situada en un vell edifici de pedra, de dues plantes. El mestre vivia a la mateixa escola, on anaven els infants del poble entre els sis i els dotze anys.

Què és la metodologia Freinet?

Un dels elements més característic de la metodologia de treball de Freinet consistia a editar, a la mateixa escola, unes petites publicacions o quaderns, confeccionats a partir de dibuixos i textos que realitzava l'alumnat, que reflectien la seva manera de veure el món que els envoltava: sobre la família, les amistats, la població, els paisatges, les festes, excursions, els jocs, el folklore...

La impremta, per tant, hi tenia un paper primordial, a l'aula: era l'instrument que permetia materialitzar, captar, veure i tocar tot el que s'aprenia. A més, l'intercanvi de quaderns entre centres era un element clau per conèixer la vida d'escolars que vivien en altres poblacions. Cum-alre-no, els quaderns també aproximaven l'escola a les famílies del poble.

Quins són els quaderns de Bañuelos?

Una de les primeres coses que va fer Benaiges quan va arribar a Bañuelos va ser encarregar la impremta per impulsar un quadern escolar, que, democràticament, van batejar amb el nom de **Gestos**. Aquella impremta va ser comprada amb les aportacions del veïnat. Més endavant, en van adquirir una altra, destinada a les criatures més petites; al quadern l'anomenarien **Recreo**, amb redaccions més curtes, el tipus de lletra més gran i els temes i les matèries més infantils.

El Recreo era destinat als infants més petits, i contenia redaccions més breus, un tipus de lletra més gran i temes i matèries més infantils. L'escola de Bañuelos de Bureba va publicar tretze quaderns: sis números de Gestos, tres de Recreo i quatre publicacions monogràfiques: **El retratista**, sobre l'arribada d'un fotògraf al poble; **Sueños**, que recollia els somnis de l'alumnat; **Folklore burgalés**, un recull de diferents manifestacions populars de Burgos, com cançons, dites... I el titulat **El mar. Visión de unos niños que no lo han visto nunca**.

Cada alumne/a escrivia un text relacionat amb un tema concret o de temàtica lliure. Després de llegir-los, l'assemblea escollia els escrits i aquests es preparaven per a ser impresos. Es copiaven un a un a la pissarra i de manera conjunta es corregia la sintaxi i l'ortografia. Després es composaven sobre la premsa.

Per arrodonir la feina calia il·lustrar els textos. Si parlaven de la nevada, es feien dibuixos del poble nevad i de nou l'assemblea n'escollia un, que del paper acabava al linòleum. Gràcies a les gúbies es realitzava el gravat que

s'unia al text compostat i, quan s'imprimia, és creava una pàgina del quadern de vida que es distribuïa entre alumnes, persones subscriptores i, escoles d'altres poblacions a partir de l'intercanvi de quaderns.

El mestre que va prometre el mar

Els fillets i filletes de Bañuelos no havien vist mai el mar; i, així, a l'hivern del 1936, el seu mestre els va animar perquè l'imaginessin i el descrivessin. El resultat va ser un quadern monogràfic sobre la immensitat blava, **"El mar. Visión de unos niños que no lo han visto nunca"**. "El mar serà molt gran, molt ample i molt profund". Així és com s'imaginava el mar un dels infants d'aquest poblet de Burgos. Les descripcions es repetien: "El mar serà...", "El mar serà...".

El mestre Antoni Benaiges els va prometre que anirien a Mont-roig del Camp, a casa de la seva família, per veure'l per primera vegada i, així, poder dir: "El mar és...", "El mar és...".

En el pròleg, Antoni Benaiges explica:

Y la fantasía de unos niños que suben y bajan

la loma sólo la loma, la ingrata loma, disparose

hacia Lejanía [sic] para hundirse en la vastitud

líquida, misteriosa, sublime... También ellos, los

niños, saben del mar sin haberlo visto nunca.

La Guerra Civil i la mort de Benaiges

Però el somni d'aquelles criatures i la promesa del mestre se'n van anar en orris, per sempre, el 19 de juliol del 1936, amb l'esclat de la Guerra Civil.

Durant l'estiu del 1936, Benaiges tenia previst viatjar, amb el seu alumnat, a visitar per primera vegada el mar; però va ser detingut a Briviesca, en el moment del triomf del cop d'estat que va iniciar la guerra de 1936-1939. Açò va passar el 19 de juliol, a la Casa del Pueblo de Briviesca. Hi ha testimonis que as-

seguren que el van torturar, que li van arrencar les dents i que el van passejar, mig despullat, en un cotxe descapotat per Briviesca, per humiliar-lo públicament. Cinc dies després, el mestre va ser assassinat per falangistes. Era el 25 de juliol del 1936, al Monte de la Pedraja (Burgos). Les seves restes van ser enterrades en la fossa comuna de Montes de Oca (Burgos). A pesar de les exhumacions fetes en aquelles muntanyes, continua desaparegut.

Foc als llibres i quaderns

El 20 de juliol del 1936, Bañuelos va rebre un visita que la gent del poble no oblidaria. A mitjan capvespre va córrer la veu que, pel camí de Briviesca, baixaven uns homes armats; deien que eren de Falange Española. Van anar directament a l'escola i, mentre uns feien preguntes relacionades amb les amistats del mestre, altres amuntegaven davant l'edifici tot allò que consideraven subversiu: llibres, materials escolars, impremtes, treballs d'alumnes i la col·lecció dels quaderns que quedava com a arxiu. Dos anys de treball intens, dos anys de somnis i perspectives il·lusiónants, eren reduïts a cendres en pocs minuts. Algú va poder salvar del foc les redaccions manuscrites, o va amagar un parell d'exemplars dels quaderns, que ara es conserven com a veritables tresors; però la majoria de famílies se'n van desfer ràpidament, per por de les represàlies. El testimoni d'aquella col·lecció de quaderns editats a l'escola de Bañuelos de Bureba es conserva a Mont-roig del Camp, en mans de la família Benaiges, que s'havia subscrit a la publicació i els rebia regularment.

La fossa de La Pedraja

L'any 2010, l'Agrupación de Familiares de las Personas Asesinadas en los Montes de La Pedraja va localitzar casquets de bala i restes humanes en una muntanya prop del municipi burgalès de Villafranca Montes de Oca. Mesos després, la Sociedad de Ciencias Aranzadi va exhumar aquella fossa, on van trobar les restes de 104 persones assassinades entre juliol i octubre del 1936, a mans dels feixistes. Al Monte de la Pedraja es calcula que hi ha més de 400 persones assassinades, provinents de municipis dels voltants. Entre aquestes, Antoni Benaiges, el mestre que va prometre el mar als infants de Bañuelos de Bureba.

Amb motiu de l'exhumació d'una fossa comuna al paratge de La Pedraja (Burgos), la memòria del mestre va emergir, i es va iniciar una investigació que ha descobert una història única, emotiva i poètica. Una història, gairebé, al límit de l'oblit, que s'ha pogut recuperar gràcies als testimonis de les persones que el van conèixer o que en van sentir a parlar. Però també a partir dels textos del mestre i de les redaccions del seu alumnat, que es van editar a l'escola.

Aquesta obra és fruit d'una investigació en profunditat; hi han col·laborat el periodista Francesc Escribano, amb el relat de la biografia del mestre; el fotògraf Sergi Bernal, amb la documentació gràfica i la recollida de testimonis; l'antropòleg Francisco Ferrándiz, amb la narració de la seva experiència a peu de fossa; i la historiadora Queralt Solé, amb la contextualització del moment històric i amb la direcció de l'obra.

Amb els treballs d'exhumació de la fossa, les peces del trencaclosques de Benavides han encaixat novament gràcies al treball col·lectiu i l'impuls del fotògraf català Sergi Bernal.

D'aquesta feina, n'han sortit un llibre, un documental i una exposició. L'exposició que ara tenim a Maó i que ens permet fer un recorregut sobre aquell episodi que ens vincula a altres.

A Menorca: els mestres Andreu Bosch i Jaume Farré

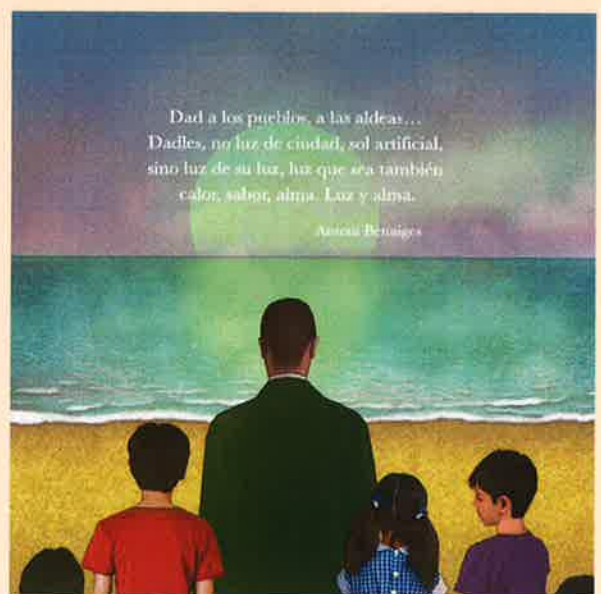
A Menorca també vam viure dues experiències d'aplicació del mètode Freinet durant els anys trenta. Una va tenir lloc a Alaior i una altra, as Mercadal.

A Alaior, dos mestres —Llorenç Palliser (Alaior) i Andreu Bosch (Ciutadella)— van realitzar a l'Escola Graduada unes experiències de creació de revistes escolars. "Nuestra Escuela" és una d'aquestes publicacions. L'altra, més coneguda, són els quaderns que duïen el títol de **Mi historia**, que es van publicar durant la Guerra Civil i mostren la visió inèdita dels infants sobre la vida durant el conflicte. En aquest cas, era el mestre Bosch qui animava l'alumnat a redactar un diari per explicar la seva vida quotidiana. La conservació d'alguns d'aquests quaderns ens permet disposar d'uns documents de gran vàlua. Després de la guerra, Andreu Bosch va continuar en el món de l'ensenyament, integrat en el nou règim.

As Mercadal, va ser l'arribada d'un mestre català la que impulsà la creació d'una impremta escolar. Jaume Farré Vidal neix a Cervera (Lleida) el 6 de maig de 1903, el mateix any que Benaiges. És un mestre seguidor de les ensenyances de Célestin Freinet, que dona lloc a la pedagogia freinetista, considerada una de les més innovadores en les primeres dècades del segle XX. Freinet defensava una escola activa, popular, natural, oberta, cooperativista, metodològica i anticapitalista, centrada en la renovació de l'ambient escolar; és a dir, una escola dirigida a les capes populars i a la classe treballadora; una escola amb un funcionament intern fruit de la cultura democràtica i participativa; una escola sense imposicions externes i sense notes d'obediència.

Farré arriba destinat a Menorca el 1933. La guerra el troba quan està de vacances al seu poble. Per ordre del Ministeri, torna as Mercadal, per reobrir l'escola. Durant un temps, es dedica a preparar enviaments d'ajuda per als combatents republicans. Quan l'escola tanca, per mor de la guerra, Farré torna a Barcelona. Parteix el 12 de novembre del 1936. El vaixell Ciudadela és apresat pel destructor Canarias, en mans dels insurrectes. El mestre morirà executat, a Palma, el dia 4 d'abril del 1938.

Dad a los pueblos, a las aldeas...
Dadles, no luz de ciudad, sol artificial,
sino luz de su luz, luz que sea también
calor, sabor, alma. Luz y alma.

Antonio Bernier